

‘Dalīta izglītība – dalīti pilsoņi?’

Ziņojums par Latviju

Linda Curika

Kopsavilkums

Šis pētījums apskata to, kā segregēta izglītība¹ ietekmē skolēnu pilsonisko akulturāciju² Latvijas skolās. Pētījums tika veikts 2008./2009.gada laikā un tika dalīts divos posmos.

Pirmajā pētījuma veikšanas posmā tika identificēti iekšējie (sociālie un vēsturiskie) mehānismi, kas ir veidojuši *de-facto* segregāciju Latvijas izglītības sistēmā. Cita starpā tika noskaidrots, kāds ir legālais, finansiālais un sociālais dalītās izglītošanas statuss, kā tas ietekmē skolu institucionālo kultūru un skolēnu akadēmiskos sasniegumus. Pētījumā arī aplūkots, kādā veidā skolēni Latvijā iegūst pilsoniskajai līdzdalībai nepieciešamās zināšanas.

Pētījuma otrajā posmā, balstoties uz pētījuma pirmajā posmā iegūto informāciju, tika izveidotas anketas un realizēta anketēšana skolās ar latviešu un krievu mācību valodu.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, kā etniski dalītā izglītība ietekmē skolu institucionālo kultūru un caur to skolēnu pilsoniskā akulturāciju. Pētījumā konstatēts, ka ārkārtīgi liela nozīme skolēnu uzskatu veidošanā ir slēptajam mācību saturam – lai gan latviešu un krievvalodīgie skolēni mācās pēc viena un tā paša satura grāmatām, viņu uzskati par pilsonisko līdzdalību un strīdīgiem vēstures jautājumiem ievērojami atšķiras.

---

¹ Dalīta izglītība, Latvijas gadījumā – skolēnu dalījums tajos, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu un tajos, kuri mācās skolās ar krievu mācību valodu

² Izglītības process, kurā indivīds iegūst uzskatus, zināšanas un uzvedības modeļus, kas nepieciešami, lai viņš spētu apzināti funkcionēt kā daļa pilsoniskas sabiedrības.

Ievads

Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS sadarbībā ar partneriem no Izglītības politikas centru tīkla (Network of Education Policy Centers) veica starptautisku pētījumu par to, kā segregēta izglītība ietekmē skolēnu pilsonisko akulturāciju. Pētījums 2008.-2009.gada laikā tika realizēts valstīs³, kurās pastāv skolu dalījums pēc skolēnu reliģiskās piederības, tautības vai dzimtās valodas.

Kopumā Latvijā skolu juridiskais statuss ir vienlīdzīgs, un atšķirīgas ir tikai izglītības programmas, kuras šīs skolas realizē. Tomēr pastāv izteikts un vēsturiski veidojies dalījums t.s. „latviešu” un „krievu” skolās, atkarībā no tā, vai skolas realizē mazākumtautību izglītības programmas.

Darba mērķis ir izanalizēt divus pilsoniskās akulturācijas aspektus – to, kā pilsoniskā izglītošana un no tās izrietošais skolēnu akulturācijas process tiek realizēts Latvijā un to, kā pilsoniskās akulturācijas procesu ietekmē skolu sadalījums skolās ar latviešu un krievu mācību valodu.

Sabiedrībā aktuāls jautājums ir par to, vai skolas, kurās latviešu un krievvalodīgie skolēni mācās atsevišķi, skolēnos spēj veidot vienotu skatījumu uz Latvijas valsti un tās vēsturi, kopīgu vīziju par pilsonisko līdzdalību un sabiedrības grupām, kuras apdzīvo valsts teritoriju.

---

³ Bosnijā un Hercegovinā, Igaunijā, Kazahstānā, Kosovā, Latvijā, Rumānijā, Slovākijā un Tadžikistānā.

I. Projekta pamatojuma un metodoloģijas apraksts

Dalīta skolēnu no atšķirīgām etniskajām, lingvistiskajām un reliģiskajām grupām izglītošana ir vispārēja prakse daudzu valstu skolu sistēmās. Skolas izvēle nereti ir atkarīga ne tikai no skolēnu etniskās piederības, ticības vai dzimtās valodas, bet arī no dažāda mācību satura skolēniem no dažādām etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām grupām. Valstīs, kurās atsevišķas skolas nav pastāvējušas jau vēsturiski, šādas šķirtas minoritāšu izglītības rašanās nereti tiek aprakstīta kā pašsegregācija un tika izteikti brīdinājumi, ka segregēta izglītība var negatīvi ietekmēt kopējo pilsonisko kultūru.

Šis pētījums, ko 8 valstīs (Centrālajā un Austrumeiropā, Balkānos un Centrālāzijā) ir veicis Izglītības politikas centru tīkls (Network of Education Policy Centres) par savu mērķi ir izvirzījis noteikt ietekmi, ko uz dažādu etnisko/lingvistisko grupu skolēnu pilsonisko akulturāciju izdara šķirtas izglītošanas prakse. Šis mērķis tiks sasniegts, salīdzinot skolēnu attieksmes attiecībā uz jautājumiem, kuri parasti ir ietverti demokrātiska pilsoniskuma koncepcijā (piemēram, pilsoņu tiesības piedalīties politikas procesā un pārvaldē, tiesības protestēt, dzimumu vienlīdzība, vienlīdzība starp pilsoņiem no dažādām etniskajām grupām, u.t.t.).

Otrs jautājums, kurš tiek uzrunāts šajā pētījumā, ir spēcīgu segregācijas tendenču pārvarēšanas perspektīva nacionālajās izglītības sistēmās. Gadījumi, kuros pastāv labprātīga pašsegregācija, nevar tikt vērtēti tāpat kā etniskā segregācija, ko uzspiež skolu vadība pret skolēnu un viņu vecāku gribu, tomēr tai pašā laikā tie nerada labvēlīgus apstākļus tam, lai veidotos pozitīva attieksme pret dažādību skolas ikdienas vidē.

II. Etniski dalītā izglītība Latvijā. Situācijas raksturojums.

1. Skolu statuss.

Latvijā visu skolu legālais statuss ir vienlīdzīgs, atšķirīgas ir izglītības programmas, kuras tās realizē. Mazākumtautību izglītības programmas veido izglītības institūcijas un tām ir jāietver izglītības saturs, kurš ir saistīts ar attiecīgās mazākumtautības kultūru un mazākumtautību integrāciju Latvijā.⁴

Izglītības likums neregulē atsevišķu klašu veidošanu mazākumtautību skolēniem. Atsevišķu klašu formēšana ir iespējama gadījumos, kad skolas realizē mazākumtautību izglītības programmas. Piemēram, pastāv vispārīzglītojošās skolas, kurās ir izveidotas atsevišķas klases krievvalodīgajiem skolēniem – tajās tiek realizētas mazākumtautību izglītības programmas. Skolēnu skaita samazināšanās dēļ vairākas t.s. krievu skolas ir tikušas slēgtas – vecāki arvien biežāk savus skolēnus sūta uz skolām ar latviešu mācību valodu, jo uzskata, ka tādējādi var paaugstināt savu bērnu nākotnes perspektīvas iestāties labākā universitātē un atrast labāku darbu.⁵

2. Skolēnu akadēmiskie sasniegumi.

Izglītības Satura un Eksaminācijas Centrs (turpmāk - ISEC) apkopo statistiku par skolēnu akadēmiskajiem sasniegumiem, veicot dalījumu pa dažādām grupām un skolām, bet ne pēc skolēnu dzimtās valodas vai etniskās piederības. Dati par vidusskolas centralizētajiem gala eksāmeņiem 2007./2008. mācību gadā liecina par to, ka pastāv nelielas atšķirības akadēmiskajiem sasniegumiem starp skolēniem, kuri mācās skolās ar latviešu un krievu mācību valodu. Skolēni, kuri mācās skolās ar krievu mācību valodu, uzrāda labākus eksāmena rezultātus fizikā, ķīmijā un matemātikā, savukārt skolās, kurās skolēni mācās latviešu valodā, skolēniem ir labākas atzīmes vēsturē.⁶

3. Skolotāju kompetences.

Vērtējot skolotāju sagatavotību darbam ar mazākumtautību skolēniem skolās ar latviešu mācību valodu, jāatzīmē, ka pētnieki ir atzinuši, ka daudzi skolotāji nav gatavi strādāt etniski dažādā vidē, vai strādāt bilingvāli.⁷ Tajā pašā laikā valsts cenšas šo problēmu risināt, piedāvājot skolotājiem vairākas valsts finansētas atbalsta programmas. Tajās ir ietverta metodoloģiska palīdzība skolotājiem, kuri māca latviešu valodu kā otro valodu, pasniedz bilingvāli, kā arī skolotājiem, kuri strādā ar mazākumtautību skolēniem skolās ar latviešu mācību valodu.⁸

3. Pilsoniskā izglītība.

Latvijā pilsoniskā izglītība ir integrēta atsevišķos mācību priekšmetos un mācību priekšmetu grupās. Analizējot valsts pamatzglītības standartu⁹ un valsts vispārējās vidējās izglītības

⁴ Izglītības likums, (LR Saeima 29.10.1998) <http://izm.izm.gov.lv/normativie-akti/likumi/912.html>, Pēdējo reizi skatīts 22.01.2008

⁵ Intervija ar Izglītības Satura un Eksaminācijas Centra speciālisti

⁶ Statistika par eksāmeņiem, <http://isec.gov.lv/eksameni/info.shtml> // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009

⁷ Austers I., Golubeva M., Kovaļenko M., Strode I. Daudzveidība ienāk latviešu skolās. Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs. Rīga, - 2006, 51 lpp.

⁸ Valsts valodas politikas programma 2006-2010, <http://izm.izm.gov.lv/normativie-akti/politikas-planosana.html> // Pēdējo reizi skatīts 25.01.2008

⁹ MK noteikumi Nr.1027 'Par valsts standartu pamatzglītībā un pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem' Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk061027.htm>

standartu¹⁰, ir redzams, ka dažādības, tolerances, iecietības un aktīvas pilsoniskās līdzdalības tēmas tiek ietvertas lielākajā daļā mācību priekšmetu, ja to pieļauj konteksts. Piemēram, valsts pamatizglītības standarta mērķis ir “nodrošināt izglītojamo ar sabiedriskajai un personiskajai dzīvei nepieciešamajām pamatzināšanām un pamatprasmēm”¹¹, viens no galvenajiem uzdevumiem: “nodrošināt iespēju apgūt Latvijas pilsonim nepieciešamās zināšanas un demokrātijas vērtības”¹². Pilsoniskās zināšanas pamatizglītības līmenī tiek iegūtas izglītības jomā “Cilvēks un sabiedrība”, kas ietver mācību priekšmetus “Latvijas un pasaules vēsture”, “Sociālās zinības”, “Mājturība un tehnoloģijas”, “Sports”, “Ētika” un “Kristīgā mācība”. Šo mācību priekšmetu uzdevums ir “veidot izpratni par cilvēka garīgās un fiziskās attīstības un pilsoniskuma vispārējiem nosacījumiem”¹³, kā arī „sekmēt pozitīvu un aktīvu attieksmi pret dzīvi sabiedrībā un attīstīt demokrātiskas pilsoniskas līdzdalības prasmes”.¹⁴

Visplašākās pilsoniskās zināšanas un prasmes skolēns iegūst, apgūstot mācību priekšmetu „Politika un Tiesības”. Šis ir obligāts mācību priekšmets tikai Humanitārajā virzienā un Profesionālajā virzienā. Mācību priekšmeta mērķis ir, lai skolēni mācību procesa rezultātā iegūtu sistematizētu priekšstatu par politikas procesu norisi sabiedrībā, iemācītos būt demokrātiski, iecietīgi pret citiem sabiedrības locekļiem, un iegūtu analītiskas domāšanas prasmes. Mācību priekšmets ir orientēts uz skolēniem, kuru nākotnes plāns ir turpināt savu izglītību tiesību zinātņu vai politikas zinātnes jomā: „mācību priekšmeta uzdevums ir veidot politikas un tiesību zinātņu jēdzienu izpratni un terminoloģijas zināšanas tālākām specializētām studijām”.¹⁵ Šāda pieeja arī izskaidro to, kādēļ ne visi vidusskolas skolēni apgūst attiecīgo mācību priekšmetu – tā mērķis ir nevis ikviena jaunā pilsoņa izglītošana, bet gan interesentu apmācība viņus interesējošajā specializētajā tēmā. Šāda pieeja rada situāciju, ka skolēniem pēc vidusskolas beigšanas trūkst nepieciešamo zināšanu un prasmju, lai iesaistītos demokrātiskas sabiedrības procesos. Arī mācību saturs ir plānots ar uzsvāru uz definīcijām, terminiem, analīzi, skaidrojumu meklēšanu, uzskaitīšanu, identificēšanu, formulēšanu, nevis uz iespēju iegūt pilsoniskās līdzdalības prasmes.¹⁶

Salīdzinot pamatizglītības un vidējās vispārējās izglītības valsts standartu, var secināt, ka skolēni iegūst daudz plašākas pilsoniskās zināšanas pamatskolas laikā. Vidusskolā, ja vien skolēns nav izvēlējies humanitāro un sociālo virzienu vai profesionālo virzienu, viņš nepietiekami apgūst pilsoniskās prasmes, kas nepieciešamas dzīvei demokrātiskas valsts ietvaros. Šeit īpaši ir jāuzsver tas, ka 12.klases skolēni lielākoties jau ir sasnieguši 18 gadu vecumu, un tādējādi viņi iegūst tiesības piedalīties vēlēšanās un referendumos. Tomēr, ja skola realizē vai skolēns izvēlas tādu izglītības programmas virzienu, kurā nav paredzēts priekšmets „Politika un tiesības”, ir jāšaubās par to, ka viņš ir gatavs objektīvi pieņemt lēmumu pirms vēlēšanām, aktīvi līdzdarboties pilsoniskās sabiedrības veidošanā un līdzdarboties pilsoniskajās aktivitātēs, lai aizstāvētu savas un līdzpilsoņu tiesības.

¹⁰ MK noteikumi Nr.544 ‘Par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem’ Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk070544.htm>

¹¹ MK noteikumi Nr.1027 ‘Par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem’ Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk061027.htm>

¹² Ibid

¹³ Ibid

¹⁴ Ibid

¹⁵ MK noteikumi Nr.544, 14.pielikums ‘Par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem’ Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk070544.htm>

¹⁶ MK noteikumi Nr.544, 14.pielikums ‘Par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem’ Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk070544.htm>

4. Vēsture un etnisko grupu reprezentācija.

Stākā analizējot mācību saturu vairākās programmās (piemēram, programma priekšmetam „Latvijas un pasaules vēsture” 6.-9.klasei), ir jāsecina, ka tas nav orientēts tikai uz lielākās etniskās grupas – latviešu - sasniegumiem valsts attīstībā. Tā, piemēram, 8.klasē skolēni „apgūst dažādu tautu savstarpējo mijiedarbību, akcentējot dažādu etnisko grupu ieguldījumu Latvijas kultūras attīstībā (piemēram, vācu, poļu, krievu kultūras ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju materiālo un garīgo kultūru)”¹⁷, 9.klasē skolēni „apgūst dažādu tautu savstarpējo mijiedarbību, akcentējot dažādu etnisko grupu ieguldījumu Latvijas kultūras attīstībā (piemēram, vācu, poļu, krievu kultūras ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju materiālo un garīgo kultūru)”¹⁸. Tai pat laikā, kā norādīja fokusa grupu diskusijas ar skolēniem un kā norāda arī pētnieki, lielākā daļa skolēnu gan latviešu, gan krievu skolās uzskata, ka Latvijas vēsture tiek pasniegta kā latviešu vēsture¹⁹.

Šo pretrunu starp mācību satura veidotāju ‘labiem nodomiem’ un grupu lomu uztveri skolēnu vidū uzsver arī 2009.gadā publicētais Makarova un Boldānes pētījums, kas liecina par to, ka kaut gan „vairākumam gan latviešu, gan krievu skolu skolēnu ir adekvāts priekšstats par Latvijas valsts multikulturālajām saknēm un par citu tautību pārstāvju lomu valsts neatkarības atjaunošanā 1991.gadā”, “krievvalodīgo iedzīvotāju ietekmi uz Latviju vairākums latviešu skolu skolēnu vērtē negatīvi.”²⁰. Pētījumā arī norādīts, ka latviešu un krievu skolās skolēniem piemīt dažādi uzskati par vēlamākajiem tālākās attīstības scenārijiem etnopolitikas jomā Latvijā - „latviešu skolēni visaktīvāk atbalsta asimilatīvo „latviskas Latvijas” modeli, kamēr vairākums krievu skolēnu izvēlas integratīvu „multikulturālas Latvijas” modeli.”²¹

5. Pilsoniskās izglītības jēdzieni politikas plānošanas dokumentos.

Pētot izglītības politikas plānošanas dokumentus jāsecina, ka dominējošais diskurss ir vērsts uz toleranci, starpkultūru izglītību un dažādību, tanī pašā laikā patriotiskās audzināšanas koncentrācija ir ievērojami pārspīlēta. Patriotiskā audzināšana tiek uztverta nevis kā aktīvs skolēnu iesaistes process, kas balstās uz viņu pilsoniskās apziņas un izpratnes par līdzdalību veicināšanu, bet gan pasīvas apmācīšanas vai instruktāžas process. Pat politikas dokumenti, kas nav tieši saistīti ar izglītības jomu, par savu mērķi uzsver patriotiskās audzināšanas uzdevumu, piemēram, Programma investīcijām Izglītībā un Zinātnē 2005-2009 sporta sfērā plāno uzlabot jauniešu fizisko, morālo un patriotisko audzināšanu, savukārt būs uzlabojusies”. Politikas dokumentos ietvertie plāni par pilsoniskās apziņas veicināšanu tiek skatīti caur skolēnu dalību Latvijas 90.gadadienas svinībās²² vai Jaunsardzes kustībā²³, nevis pilsoniskās līdzdalības izzināšanas procesu.

¹⁷ Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem Nr. 544, 28.08.2007, www.ise.gov.lv/normdok/mk070544.htm // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009

¹⁸ Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem Nr. 544, 28.08.2007, www.ise.gov.lv/normdok/mk070544.htm // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009

¹⁹ Dribins L., *Latvijas vēstures faktors sabiedrības integrācijas procesā*. - Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas (etnicitātes, valsts un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbības analīze). *Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, LU aģentūra, 2006, 41 lpp.*

²⁰ Makarovs V., Boldāne I., 20. gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos, 2009 // <http://www.politika.lv/index.php?id=17096> // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009

²¹ Makarovs V., Boldāne I., 20. gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos, 2009 // <http://www.politika.lv/index.php?id=17096> // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009

²² Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007-2013

http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Normativie_akti/izm_260906_izgl_att_pamatnost_2007-2013.doc // Pēdējo reizi skatīta 10.02.2008

²³ MK deklarācija, <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/deklaracija/> // Pēdējo reizi skatīta 10.02.2008

6. Pilsoniskās izglītības un dalītas izglītības jautājumu aktualitāte.

Ir bijuši vairāki pētījumi par pilsonisko izglītību Latvijas skolās, kā arī par izglītības procesa atšķirībām skolās ar latviešu un krievu mācību valodu.

Pēdējie publicētie kvantitatīvie dati par pilsonisko izglītību Latvijā ir datēti ar 2004.gadu. Šie dati arī norāda, ka skolēniem ir ļoti vājas zināšanas par to, kā darbojas demokrātiskās institūcijas. Piemēram, 57% skolēnu uzskatīja, ka gadījumā, ja baznīca tiktu atdalīta no valsts, tas varētu kaitēt demokrātijai, 71% latviešu skolēnu un 72% krievvalodīgo skolēnu uzskatīja, ka vārda brīvība tikai daļēji veicina demokrātiju. Pētnieki arī norādīja, ka latviešu skolās skolēniem ir pozitīvāka attieksme pret Latvijas sasniegumiem un simboliku, nekā skolās ar krievu mācību valodu, un ka latviešu un krievvalodīgajiem bērniem ir atšķirīgi uzskati par Latvijas valsti kā tādu.²⁴ Arī pētījums par pilsoniskajām vērtībām latviešu un mazākumtautību skolās, ko 2005.gadā veica Rīgas Stradiņa Universitāte, apliecina, ka dalījums „latviešu” un „krievu” skolās veido divas atšķirīgas sociālās grupas un skolēni ir politiski atsvešināti.²⁵

Realitāte skolās norāda uz to, ka skolēniem nav iemācīta tolerance pret citādo, viņi nezina, kādi mehānismi ir pieejami, lai cīnītos par savām vai citu tiesībām, lai netiktu fiziski vai garīgi aizskarti. Kā norāda arī Bērnu uzticības tālruņa statistika, 47% bērnu varmācības gadījumu pāridarītājs ir skolas biedrs. Pētnieku apkopotā statistika norāda, ka vidēji katrs ceturtais skolēns Rīgā vienu vai divas reizes ir piedalījies vardarbībā pret citiem skolēniem, katrs ceturtais aptaujātais pieļauj, ka varētu piedalīties vardarbībā pret citu skolēnu, kas nepatīk un gandrīz puse jeb 40% aptaujāto atzīst, ka nekad neiesaistās, lai izbeigtu vardarbību pret citu skolēnu.²⁶ Arī vairāki līdz šim izdotie pētījumi uzsver nepieciešamību pārdomāt sekas, kuras rada skolu dalījums skolās ar latviešu un krievu mācību valodu, neveidojot vienotu nācijas apziņu, uz pieredzes balstītu toleranci pret citādo un uz zināšanām balstītu aktīvu sociālo un politisko līdzdalību lokālā un nacionālā līmenī.²⁷

---

²⁴ Geske A., Grīnfelds A., Kangro A. (2004) Latvijas skolēnu pilsoniskā izglītība sabiedrības integrācijas kontekstā 1999.-2004.gadā. Rīga: LU.

²⁵ Pilsoniskās vērtības latviešu un mazākumtautību izglītības programmās: salīdzinājums (2005). Rīgas Stradiņa Universitāte, Socioloģijas un Komunikāciju studiju katedras. Rīga: RSU

²⁶ Bilsena L. Par vardarbību skolās. Diena, 5.06.2008

²⁷ Piemēram, Golubeva M., Dažādības integrācija valsts vispārējās izglītības sistēmā // <http://www.politika.lv/index.php?id=6132>

III Pētījuma rezultāti

Šajā nodaļā tiks analizēti skolēnu un skolotāju aptaujā²⁸ un fokusa grupu diskusijās Latvijā iegūtie dati, kā arī tiks piedāvāts salīdzinājums ar situāciju Igaunijā un citās pētījumā iesaistītajās valstīs.

Valoda, statuss un varas attiecības

Skolu ar krievu mācību valodu skolēni un skolotāji nereti uzskata, ka viņu pilsoniskās līdzdalības iespējas salīdzinot ar vairākumu, ir mazāk vienlīdzīgas. Tajā pašā laikā, krievvalodīgie skolēni parasti daudz augstāk vērtē mazākumtautības valodas nozīmīgumu profesionālas karjeras nodrošināšanā.

Novērtējot to, kuras valodas skolēni uzskata par svarīgām, lai veidotu veiksmīgu karjeru Latvijā, ir vērojamas atšķirības starp skolēniem, kuri mācās skolās ar latviešu un krievu mācību valodu. Piemēram, 76% krievvalodīgo skolu skolēnu un tikai 28% latviešu skolu skolēnu krievu valodas un kultūras zināšanas uzskata par svarīgām, lai Latvijā veidotu veiksmīgu karjeru. Latviešu valodas un kultūras zināšanas par svarīgām karjeras veidošanai uzskata attiecīgi 78% krievvalodīgo un 72% latviešu skolēnu.

Ievērojamas atšķirības ir vērojamas ne tikai tajā, kā latviešu skolēni skatās uz krievu valodas un kultūras nozīmīgumu Latvijā, bet arī tajā, vai uzskata par nozīmīgu nepieciešamību politisko lēmumu pieņemšanas procesu padarīt atvērtu visām etniskajām grupām – **tikai 27.6% latviešu skolu skolēnu piekrīt apgalvojumam, ka visu etnisko grupu uzskati ir jāņem vērā, pieņemot politiskus lēmumus, kamēr šis apgalvojumam piekrīt 67% krievvalodīgo skolu skolēnu.**

Iegūtie dati liecina, ka gan Latvijā, gan Igaunijā **skolu ar krievu mācībuvalodu skolēni un skolotāji nereti uzskata, ka viņiem, salīdzinot ar latviešiem, ir mazākas iespējas attīstīt veiksmīgu karjeru un līdzdarboties sabiedrībā nozīmīgu lēmumu pieņemšanā.** Piemēram, 57.1% skolotāju „krievu skolās” uzskata, ka „latviešu”/”krievu” skolu sociālais statuss ir atšķirīgs, 34.9% - ka atšķirīgs ir arī skolotāju prestižs. „Latviešu” skolās lielākā daļa skolotāju uzskata, ka skolu statuss ir tāds pats vai gandrīz tāds pats (60.1%), līdzīgi pozitīvi vērtējot arī skolotāja darba prestižu – 67.2% to uzskata par vienlīdzīgu.

Krievvalodīgie skolotāji vairāk ir tendēti piekrist apgalvojumam, ka **mācību saturs atspoguļo galvenokārt latviešu skatījumu** – apgalvojumam piekrīt 76.2% skolotāju. Arī krievvalodīgie skolēni daļa līdzīgu uzskatu, paužot viedokli, ka vēstures grāmatās attēlotā krievu un latviešu reprezentācija ne vienmēr ir sabalansēta un godīga – tam piekrīt 50.1% skolēnu.

Pētījuma rezultāti visās valstīs liecina par to, **ka pastāv nevienlīdzīga vai pat naidīga attieksme attiecībā uz lielākajām etniskajām minoritātēm, jo īpaši tām, kuras pārstāv etnisko grupu, kas bijusi dominējoša tajās impērijās, kurās šodienas vairākuma grupa ir pastāvējusi kā minoritāte.** Fokusa grupu diskusijās latviešu skolēni bija tendēti izrādīt neuzticību vai pat izteiktu

---

²⁸ Kopumā aptaujā piedalījās 903 devīto klašu skolēni no skolām gan ar latviešu, gan krievu mācību valodu (402 skolēni no skolām ar latviešu mācību valodu un 501 skolēns no skolām ar krievu mācību valodu). Skolas, kuras piedalījās anketēšanā, tika izvēlētas nejauši. Sākotnēji tika plānots nodrošināt reprezentatīvu sadalījumu starp lauku un pilsētu skolām, tomēr skolu ar krievu mācību valodu gadījumā tas bija sarežģīti skolu zemās atsauces dēļ (sīkāku informāciju par anketēšanas datiem un skolēnu dalījumu skatīt pielikumos).

naidīgumu attiecībā uz krievvalodīgajiem, lai gan ne visi skolēni attiecīgās grupas piekrita tādiem vērtējumiem .

Ne tik izteikti, tomēr zināmas neuzticības tendences parādījās arī anketās. 50.3% krievu skolu skolēnu uzskata, ka latvieši domā, ka viņi ir bīstami, kamēr latvieši tam piekrīt salīdzinoši mazāk - 23.1% latviešu skolēnu. Savstarpēju neuzticību apliecina arī krievvalodīgo skolēnu uzskats, ka latvieši nerespektē krievus, kam piekrīt 59.1% krievu skolu skolēnu un tam pretnostatītais latviešu skolu skolēnu uzskats, ka viņus nerespektē krievi – tam piekrīt 43.8% skolēnu. Lai arī latviešu skolēnu lielākā daļa neuzskata krievus par bīstamiem vai neuzticamiem, tomēr **pastāv diezgan ievērojama neuzticēšanās starp lielākajām etniskajām grupām**, kas pamatojas uz vairākiem faktoriem, no kuriem viens, kā liecina aptaujas dati, ir zemā mijiedarbība un komunikācija starp grupām.

Pilsoniskā akulturācija skolā – skatījums uz kopīgo nākotni un interesēm

Lai noskaidrotu skolēnu normatīvo orientāciju demokrātiskai pilsoniskajai līdzdalībai, skolēniem bija jāizvērtē apgalvojums „ja valdība pieņem netaisnīgus likumus, tad ir pareizi protestēt, iebilst” - šajā kontekstā piekrītoši bija 81.3% “krievu” skolu skolēnu un 87.8% “latviešu” skolu skolēnu. Līdzīgi uzskati bija arī skolotājiem. Tomēr, atbildot uz jautājumu par savu gatavību protestēt pret šādiem netaisnīgiem likumiem, parādās atšķirības starp skolēniem „krievu” un „latviešu” skolās – dati norāda, ka **krievvalodīgie skolēni jūtas mazāk droši protestēt, nekā latvieši**. Gatavi protestēt ir 53.2% latviešu skolēnu un 37.7% krievvalodīgo skolēnu, savukārt uzskatam, ka protestēšana **neko nespēs mainīt**, piekrīt 50.5% krievvalodīgo skolēnu un 32.1% latviešu skolēnu. Interesanti, ka tas pats attiecas arī uz skolotājiem, kaut gan atšķirība ir nedaudz mazāka – 34.2% krievvalodīgo skolotāju un 42.6% latviešu skolotāju ir gatavi reāli protestēt pret netaisnīgiem likumiem. Uzskatu, ka viņu rīcība neko nemainīs valdības politikā, pauž 50.8% krievvalodīgo un tikai 29.5% latviešu skolotāju. **Izteikta atšķirība starp vērtējumiem par savu spēju ietekmēt valdības politiku norāda uz to, ka “krievu” skolu skolotāji un skolēni ir daudz lielākā mērā skeptiski par savas pilsoniskās līdzdalības vērtību jeb spēju ietekmēt valsts politiku**. Tas ir nopietns signāls izglītības politikas veidotājiem, ka agrākā izteikti kritiskā vēršanās pret krievvalodīgo protestiem mazākumtautību izglītības reformas sakarā, iespējams, negatīvi iespaidoja “krievu” skolu skolēnu un skolotāju ticību saviem spēkiem pilsoniskajā sabiedrībā.

Lai noskaidrotu uzskatus par valsts paternālistisko lomu, skolēniem un skolotājiem bija jāizvērtē apgalvojums „valsts rūpējas par cilvēkiem un mums par to ir jābūt pateicīgiem”. Šim apgalvojumam piekrita 34.5% krievvalodīgo un 43.2% latviešu skolēnu. Skolotāji parādīja apgrieztu uzskatu, turklāt viņu atbalsts paternālistiskajam skatījumam uz valsti ir mazāks: apgalvojumam piekrīt 21.4% krievvalodīgo un 14.8% latviešu skolotāju. Atbalsts šādam apgalvojumam sakrīt ar padomju ideoloģijas dominējošo diskursu, un pārsteidzoši ir novērot, ka tam ir lielāka ietekme uz skolēniem, nekā skolotājiem. Līdzīgi dati bija arī citās valstīs veiktajās aptaujās, kas ļauj secināt, ka **liela daļa skolēnu, jo īpaši to, kuri pārstāv vairākuma grupu, ir tendēti piekrist valsts paternālistiskai lomai**. Šāds komformisma apjoms var nostrādāt kā kavēklis valstu demokrātiskajai attīstībai (saskaņā ar Ingleharta un Welcela (*Inglehart and Welzel*) pētījumiem par dažādu pasaules valstu vērtību sakaru ar demokrātijas attīstību, liela uzticēšanās valsts autoritātei un nekritiska attieksme pret varu ir zemākas demokrātijas attīstības pazīme).²⁹

---

²⁹ Inglehart, Ronald, and Ch. Welzel . “Modernisation, Cultural Change, and Democracy”. Cambridge: Cambridge University Press.2006, 135-145.

Krievvalodīgie skolēni arī izrāda negatīvāku nostāju pret tiem, kuri protestē – apgalvojumam, ka „cilvēki, kas kritizē valdību, nav lojāli valstij”, piekrīt 15.9% latviešu skolēnu un 20.8% krievvalodīgo skolēnu. Kopumā var redzēt, ka, lai gan atšķirības nav ārkārtīgi spēcīgas, **kopumā krievvalodīgie skolēni ir mazāk atbalstoši aktīvai līdzdalībai politikā, kā arī tai neredz jēgu.**

Izvērtējot to, vai valsts nodrošina vienlīdzību visiem skolēniem, neatkarīgi no viņu tautības, ievērojami atšķiras „latviešu” un „krievu” skolu skolotāju uzskati – tam, ka visi skolēni ir vienlīdzīgi, piekrīt 68.8% skolotāju „latviešu” skolā, un nepiekrīt 65.9% skolotāju „krievu” skolā. Tāpat arī, izvērtējot pretdiskriminācijas politiku, skolotāji „krievu” skolās ir vairāk tendēti uzskatīt, ka tā nav ieviesta skolas ikdienas dzīvē (apgalvojumam, ka tā nav ieviesta, piekrīt 37.3% skolotāju „krievu” skolās un 6.6% skolotāju „latviešu” skolās). Šeit ir jāsecina, ka **skolotāji „krievu” skolās saredz nevienlīdzības un diskriminācijas problēmas skolās un skolu sistēmā kopumā.**

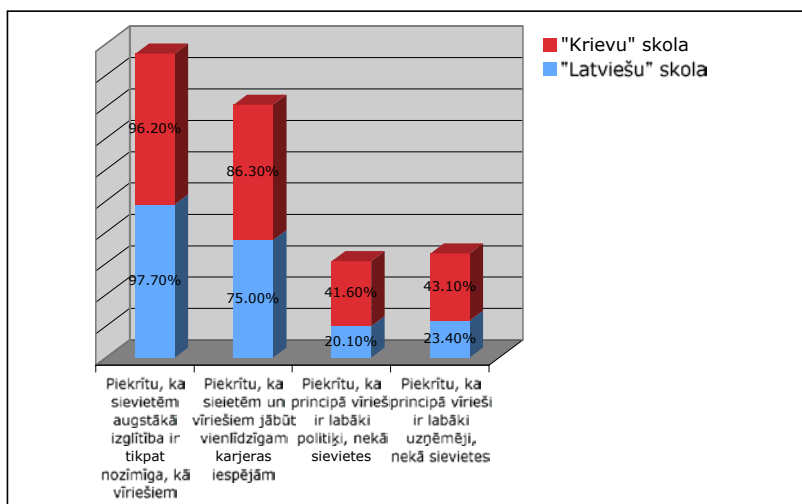
Izvērtējot viedokli, vai krievvalodīgajiem ir ietekme uz politiku, 30.4% latviešu skolēnu uzskata, ka tā ir pārāk liela, kamēr 47.7% krievvalodīgo skolēnu uzskata, ka ietekme ir pārāk maza.

Situācijā, kad krievvalodīgie skolēni redz mazāku jēgu protestēt un uzrāda mazāku uzticību valstij, ir iespējams runāt par noteiktu minoritāšu atsvešināšanās modeli. Baltijas valstīs (Latvijā un Igaunijā) šī pētījuma ietvaros veiktās aptauja parāda, ka atsvešinātības no valsts izjūtas ir kopīgas gan minoritātes skolēniem, gan skolotājiem, kas uzskata, ka politiskā sistēma un mācību saturs pret tiem nav taisnīgi.

Vēl viens nozīmīgs aspekts attiecībā uz skolēnu pilsoniskajām attieksmēm ir viņu uzskati par lielāko sabiedrības grupu kopīgām vai dažādām interesēm un mērķiem. Fokusa grupu diskusijās bija iespējams identificēt, ka latviešu skolēni ir vairāk tendēti uzskatīt, ka viņiem un krievvalodīgajai sabiedrības daļai ir dažādas intereses, kamēr skolēni no „krievu” skolas uzskatīja, ka jauniešiem visumā intereses ir kopīgas. Šāda uzskatu asimetrija pētījuma gaitā atklājās ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā un Slovākijā. Šeit ir iespējams vilkt paralēles ar politisko dzīvi, jo šajās valstīs minoritāšu intereses reprezentē atsevišķas politiskās partijas, kuras ar aizdomām uztver gan vairākuma politiķi, gan masu mediji, gan sabiedrība kopumā.

Tajā pašā laikā, pētījums liecina, ka **etniskajai piederībai skolēnu ideālajos uzskatos nav piešķirta liela nozīme** – gan krievvalodīgo, gan latviešu skolēnu vairākums uzskata, ka cilvēku šķirošana pēc etniskās piederības nav labākais vieds, kā skatīt sabiedrību. Vērtējot etniskās attiecības Latvijā, skolēni no abām grupām ir vienisprātis – lielākā daļa uzskata, ka nākotnē etniskās attiecības attīstīsies pozitīvā virzienā.

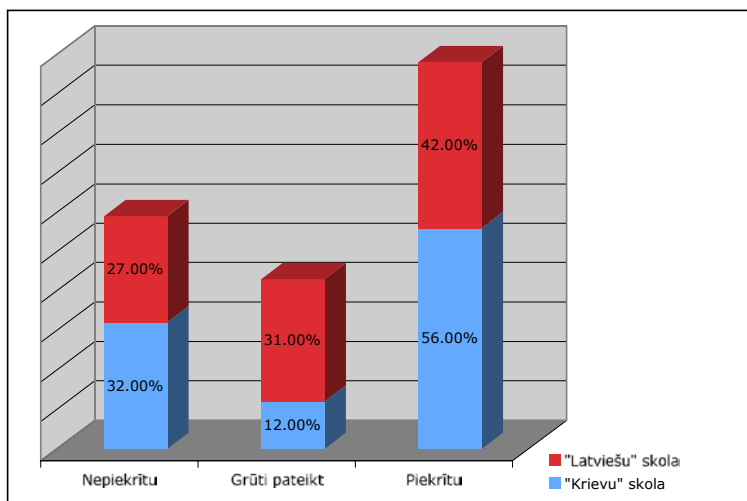
Vēl viens nozīmīgs pilsoniskās akulturācijas aspekts ir skolēnu attieksme pret dzimumu vienlīdzību. Kopumā pastāv vienbalsīgs uzskats gan starp latviešu, gan krievvalodīgajiem skolēniem par sievietes vienlīdzīgām tiesībām uz augstāko izglītību un karjeras iespējām. Tomēr šeit jāatzīmē, ka, lai gan teju visi skolēni piekrīt tam, ka sievietēm pienākas vienlīdzīgas tiesības uz augstāko izglītību, jau ievērojami mazāks skaits piekrīt, ka tas pats attiecas arī uz karjeru. Paternālistiskāks skatījums uz profesionālo karjeras attīstību vairāk raksturīgs krievvalodīgiem skolēniem (skatīt attēlu nr.1).

Attēls 1 Skolēnu uzskati par sieviešu un vīriešu lomu sadalījumu

Dalītas izglītības vērtējums

Vērtējot dalītu izglītību Latvijā, **lielākā daļa gan latviešu, gan krievvalodīgo skolēnu atbalsta esošo etniski dalīto izglītības modeļus** – atbilstoši 63.9% un 78.9% skolēnu atbalsta esošo sistēmu. Tai pat laikā, neskatoties uz to, ka krievvalodīgie skolēni vairāk atbalsta esošo dalīto skolu sistēmu, viņi ir atvērtāki iespējai mācīties vienā klasē ar latviešu skolēniem (skatīt attēlu nr.2).

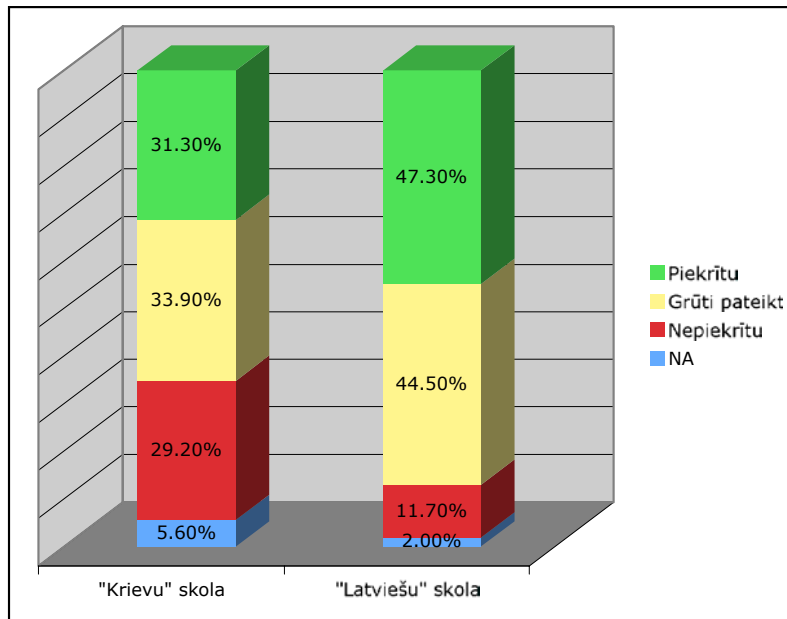

Attēls 2 Skolēnu atbilde uz jautājumu „Man nebūtu pretenziju mācīties klasē, kur mācās gan latviešu, gan krievvalodīgie skolēni”

Mazākumtautību skolēni mācās skolās ar krievu mācību valodu, jo tā viņiem ir vieglāk (86.8%), daudziem (34.5%) tā ir iespēja nosargāt savas dzimtās valodas zināšanas. Gandrīz puse skolēnu izvēlētos savus bērnus sūtīt uz skolu ar krievu mācību valodu un tikai aptuveni ceturtajai daļai skolēnu mācību kvalitāte ir nozīmīgāka par valodu, kādā noris mācības.

Izvērtējot lielāku atvērtību starp etniskajām grupām, visu etnisko grupu skolēni to novērtē kā pozitīvu efektu. Tai pat laikā gan starp latviešu, gan krievvalodīgajiem skolēniem nav vienotības par to, vai skolas, kurās mācītos gan latviešu, gan krievvalodīgie skolēni, veicinātu lielāku atvērtību

starp etniskajām grupām Latvijā. Tai pat laikā, latviešu skolēniem ir lielāka tendence piekrist apgalvojumam, ka tā būtu pozitīva tendence.

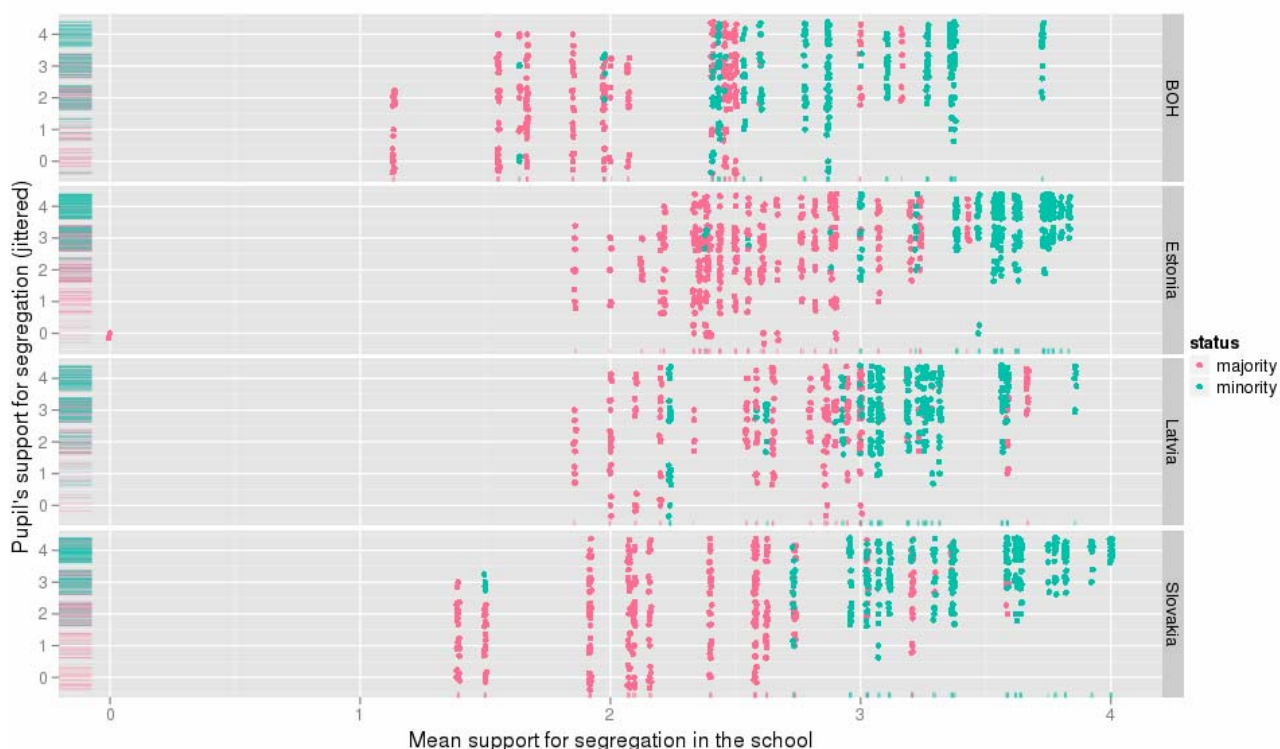

Attēls 3 Skolēnu izvērtējums apgalvojumam „ja visi mazākumtautību skolēni apmeklētu skolas ar latviešu mācībuvalodu, tad...”

Krievvalodīgie skolēni ir vairāk tendēti uzskatīt, ka nedalītu skolu sistēma apdraudētu krievvalodīgo skolēnu kultūras identitāti (piekrīt 44.1% iepretim 21.6% latviešu skolēnu), un ir tendēti asāk uztvert savas identitātes zaudēšanas draudus (60.6% uzskatītu, ka tas ir slikti, kamēr latviešu skolās tā domā 46.5%). Krievvalodīgie skolēni dalītu skolu sistēmu redz kā nozīmīgu daļu viņu etniskās identitātes noturēšanai, kamēr skolēni „latviešu” skolā neuzskata to par nozīmīgu. Arī iepriekš pētnieki³⁰ ir norādījuši, ka latviešu skolēni attiecības starp abām etnolingvistiskajām grupām nākotnē redz caur asimilācijas prizmu, kurā krievvalodīgie pamazām pārvēršas par latviešiem.

Kopumā faktors, kas visvairāk ietekmē skolēnu atbalstu etniski dalītajai izglītības sistēmai ir tas, vai citi skolēni šajā skolā atbalsta segregāciju. Par to liecina statistiskās analīzes dati, kas salīdzina skolas vidējo atbalstu segregācijai un individuālo skolēnu atbalstu tai. Grafiski šī likumsakarība ir attēlota grafikā zemāk:

³⁰ Makarovs V., 20.gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos, 19.lpp // http://www.politika.lv/temas/izglitiba_un_nodarbinatiba/17096/ Pēdējo reizi skatīts 25.03.2009

Grafiks: korelācija starp individuālo skolēnu atbalstu segregācijai un skolas vidējo atbalstu (4 valstis – Igaunija, Latvija, Slovākija un Bosnija). Sarkanie punktiņi – vairākuma skolēni, zaļie punktiņi – mazākuma skolēni. Katrs vertikāls punktiņu stabiņš ir viena skola.

Šādi statistiskās analīzes dati liecina par to, ka skolas iekšējais klimats lielā mērā nosaka skolēna attieksmi pret perspektīvu mācīties kopīgi ar citas pamatvalodas/ tautības skolēniem.

Skolotāji „krievu” skolās vairāk nekā skolēni šajās skolās piekrīt uzskatam, ka skolas uzdevums ir nosargāt kultūras mantojumu – apgalvojumam piekrīt 61.9% skolotāju „krievu” skolās un 54.6% skolotāju „latviešu” skolās. Izvērtējot nepieciešamību skolēniem no mazākumtautību grupām zināt dzimto valodu, to augstāk vērtē skolotāji no „krievu” skolām (69.8% piekrīt, iepretim 55.7% skolotāju „latviešu” skolā). Gan vairākuma, gan mazākuma kultūras un valodas pārzināšana kopumā ir augstāk novērtēta nepieciešamība skolotājiem no „krievu” skolām. Tā, piemēram, 65.9% skolotāju „krievu” skolās un 39.3% skolotāju „latviešu” skolās uzskata, ka perfekta latviešu valodas un kultūras zināšanas ir priekšnoteikums veiksmīgai karjerai. Latviešu skolotāji ievērojami zemāk vērtē skolēnu nepieciešamību perfekti pārzināt krievu kultūru un valodu – piekrīt 18.6% iepretim 42.1% skolotāju no „krievu” skolām.

Ja visi skolēni mācītos vienotās skolās, tas nodrošinātu labākas latviešu valodas zināšanas krievvalodīgajiem skolēniem – viedoklis ir vienbalsīgs gan starp latviešu skolēniem (piekrīt 77.6%), gan starp krievvalodīgajiem skolēniem (piekrīt 73%). Par labu procesu to uzskata gan skolēni no „latviešu” skolām (piekrīt 65.4%), gan no „krievu” skolām (63.1%).

Nedalītas skolu sistēmas ieviešana veicinātu vienotāku nacionālo (pilsonisko) identitāti Latvijā – tam piekrīt 62.7% latviešu skolēnu un tas tiek uzskatīts par labu procesu (piekrīt 78.6% skolēnu). Lai arī skolēni „krievu skolās” uzskata, ka tas ir vērtējams kā labs process (piekrīt 40.9%), tomēr

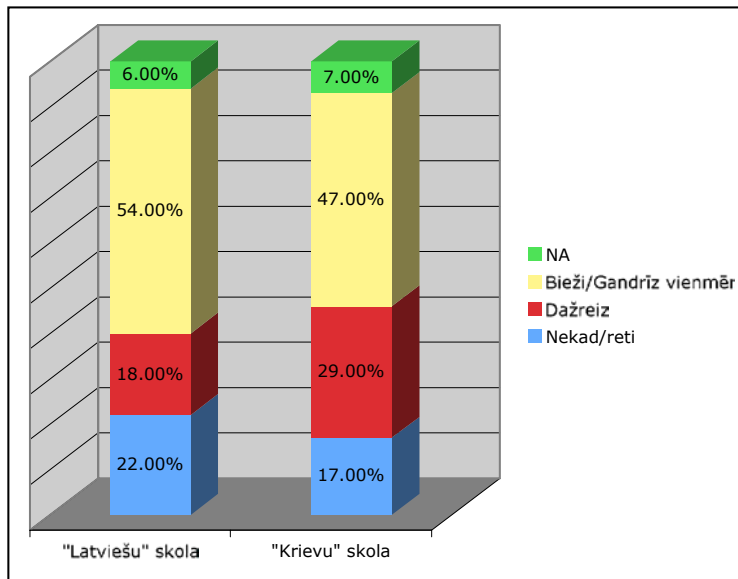
lielākoties uzskata, ka vienota pilsoniskā identitāte nav sasniedzama ar vienotas skolu sistēmas palīdzību.

Lielākā daļa skolotāju „krievu” skolās uzskata, ka esošā dalīto skolu sistēma ir ļoti laba vai laba (75.4%). Tā uzskata arī 50.8% skolotāju „latviešu” skolās, kamēr pārējie 42.1% skolotāju uzskata, ka esošā sistēma nav ne laba, ne slikta. Kā redzams, principā skolotāji nevēlētos mainīt esošo sistēmu.

Kopumā šie dati norāda uz nepieciešamību novērtēt esošo dalītās izglītības situāciju, pirms tiktu plānotas jebkādas izmaiņas.

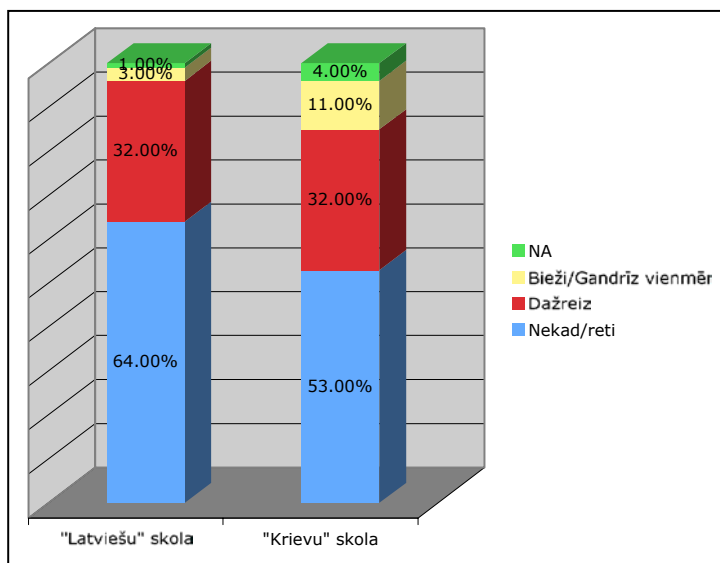
Slēptais mācību saturs

Visās pētījumā ietvertajās valstīs atklājās, ka **minoritāšu skolu skolotāji ir neapmierināti ar to, kā lielākās etniskās grupas tiek reprezentētas oficiālajā mācību saturā.** Latvijā, Igaunijā un Slovērijā apgalvojumam „Skolas mācību programma galvenokārt pauž etniskā vairākuma viedokli” piekrīt pat vairāk kā 50% skolotāju.

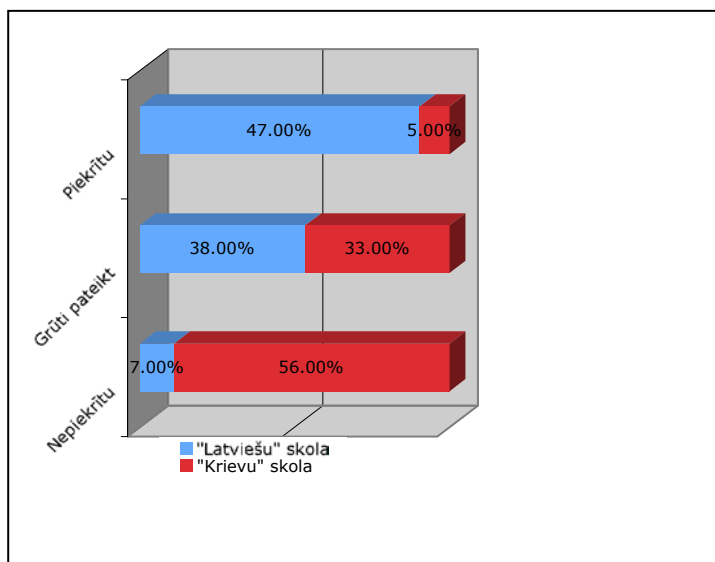
Attēls 4 Skolotāju izvērtējums apgalvojumam „Skolas mācību programma galvenokārt pauž latviešu viedokli”

Šādās situācijās skolotājiem ir tendence reaģēt, cenšoties „labot” oficiālo mācību saturu, darot skolēniem zināmu savu personīgo viedokli vai piedāvājot papildus materiālus, kas prezentē alternatīvu viedokli, kuru viņi uzskata par taisnīgāku. Skolēnu atbildes parāda, ka vēstures skolotāji bieži ir gatavi mainīt oficiālo mācību saturu.

Attēls 5 Skolēnu atbildes uz jautājumu „Vai Tavs/-a vēstures skolotājs/-a Tev saka, ka mazākumtautību loma vēsturē ir bijusi citādāka, nekā tiek aprakstīts vēstures grāmatās?”

Vēstures jautājumi ir īpaši polarizējošs aspekts mazākumtautību skolotāju acīs, mazāk nozīmīgs tas liekas skolēniem. Kamēr aptuveni vienāds skaits skolēnu visās anketētajās skolās uzskata, ka vēstures mācību priekšmeta saturs ir godīgs pret abām etniskajām grupām, skolotāju uzskati ievērojami atšķiras.

Attēls 6 Skolotāju novērtējums apgalvojumam „mazākumtautību un latviešu reprezentācija vēstures mācību grāmatās, ko izmanto skolā, ir sabalansēta un taisnīga”

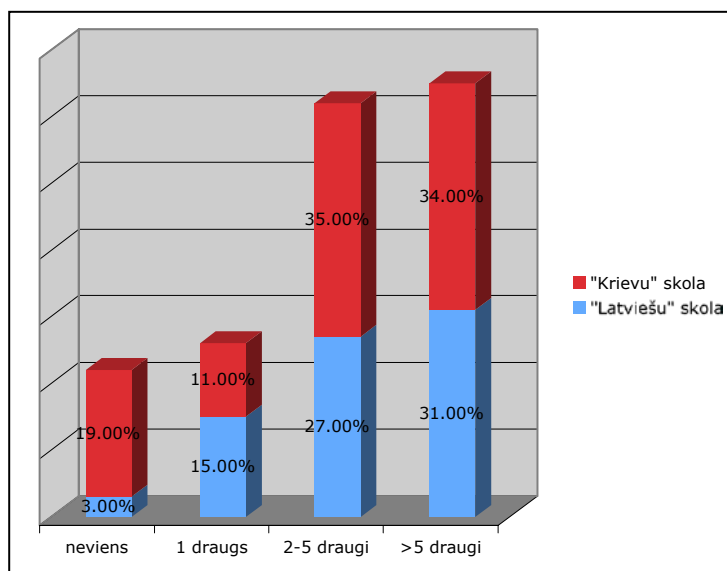
Veids, kā skolotāji mazākumtautību skolās var „izlabot” mācību oficiālo saturu, ir, izmantojot alternatīvus mācību materiālus. Pētījuma dati liecina par to, ka skolotāji bieži izmanto mācību grāmatas, kuras ir izdotas citās valstīs, tomēr „krievu” skolās šī tendence ir novērojama biežāk (grāmatas no Krievijas izmanto 55.6% skolotāju „krievu” un 42.1% „latviešu” skolu skolotāju).

Skolēni dažādi vērtē atšķirīgus Latvijas vēstures posmus. Piemēram, Krievijas impērijas pastāvēšanas laika posmu kā Latvijas ekonomiskās labklājības un kultūras attīstības posmu vērtē 63.8% krievvalodīgo skolēnu, kamēr starp latviešu skolēniem nav vienprātības (25.4% vērtē kā attīstības posmu, 27.1% nepiekrīt šim apgalvojumam). Arī okupācijas jautājumā pastāv ievērojamas atšķirības starp latviešu un krievvalodīgiem skolēniem – 40.2% krievvalodīgo skolēnu un tikai 12.4% latviešu skolēnu uzskata, ka okupācija nav notikusi. Ievērojamas atšķirības ir arī jautājumā par to, vai krievu un vāciešu dominēšana politikā un ekonomikā pirms neatkarības atgūšanas kavēja latviešu tautas pilnvērtīgu attīstību – tādām uzskatām piekrīt 71.6% latviešu skolēnu un 39.7% krievvalodīgo skolēnu. Šeit ir jāsecina, ka starp skolēniem pastāv ievērojamas atšķirības uzskatos par nozīmīgiem un strīdīgiem Latvijas vēstures jautājumiem, neskatoties uz to, ka mācību saturs visās skolās ir vienāds.

Saskarsme starp grupām

Izpētot skolēnu saskarsmi etnisko grupu ietvaros, jāsecina, ka tā ir neliela. Lielākā daļa krievvalodīgo skolēnu (96%) draudzējas ar savas nacionalitātes pārstāvjiem, tāpat kā latviešu skolēnu lielākā draugu daļa (96%) ir latvieši. Tajā pat laikā krievvalodīgie skolēni biežāk draudzējas arī ar skolēniem, kas ir latvieši – 69% krievvalodīgo un 58% latviešu skolēnu ir 2 un vairāk otrās grupas draugu, neviens vai viens draugs ir attiecīgi 29% un 18% skolēnu (skatīt attēlu 3). Tādējādi var secināt, ka skolu etniskais dalījums atspoguļojas arī nepietiekamajā saiknē starp lielāko etnisko grupu skolēniem ikdienā. Šāda situācija var radīt nepareizus uzskatus par pretējo grupu, veidot nepamatotus stereotipus un aizspriedumus, kas vēlāk var traucēt gan dzīvojot Latvijā, gan citās valstīs, jo, neveidojot atvērtu izpratni par to, kādas ir citas etniskās grupas, ir problemātiski dzīvot starpkultūru vidē.

Attēls 7 Skolēnu draugu skaits otras etniskās grupas ietvaros („latviešu” skolā – krievvalodīgi draugi, „krievu” skolā – latviešu draugi)

IV Secinājumi

Pētījuma dati liecina par to, ka, lai arī Latvijā nepastāv atšķirības mācību saturā, ko apgūst jaunie pilsoņi no dažādām etnolingvistiskajām grupām, dalīta izglītošana ietekmē skolēnu pilsonisko akulturāciju.

- „Krievu” skolu skolotāji un skolēni saskata etniskos aizspriedumus oficiālajā mācību saturā. 76.2% skolotāju „krievu” skolās piekrīt apgalvojumam, ka mācību saturs atspoguļo galvenokārt latviešu viedokli, 50.1% skolēnu pauž viedokli, ka vēstures grāmatās attēlotā krievu un latviešu reprezentācija ne vienmēr ir sabalansēta un godīga. Šādās situācijās skolotājiem ir tendence reaģēt, cenšoties „labot” oficiālo mācību saturu, darot skolēniem zināmu savu personīgo viedokli vai piedāvājot papildus materiālus, kas prezentē alternatīvu viedokli, kuru viņi uzskata par taisnīgāku. Skolēnu atbildes parāda, ka vēstures skolotāji bieži ir gatavi mainīt oficiālo mācību saturu.
- Skolēni dažādi vērtē atšķirīgus Latvijas vēstures posmus. Starp skolēniem pastāv ievērojamas atšķirības uzskatos par nozīmīgiem un strīdīgiem Latvijas vēstures jautājumiem, neskatoties uz to, ka mācību saturs visās skolās ir vienāds.
- Aptaugas dati uzrādīja „krievu” skolu skolēnu atsvešināšanos no valsts - skolēni un skolotāji šajās skolās ir mazāk iedrošināti pilsoniskajai līdzdalībai, neredz tai jēgu un no valsts puses izjūt mazāku aizsardzību. Vairāk kā 50% skolēnu un skolotāju „krievu” skolās uzskata, ka viņu rīcībai nebūs ietekmes uz valdības lēmumiem.
- Skolēni „latviešu” skolās neuzskata, ka būtu nozīmīgi politisko lēmumu pieņemšanas procesu padarīt atvērtu visām etniskajām grupām – tikai 27.6% latviešu skolēnu piekrīt apgalvojumam, ka visu etnisko grupu uzskati ir jāņem vērā, pieņemot politiskus lēmumus, kamēr šis apgalvojumam piekrīt 67% krievvalodīgo skolēnu.
- Krievvalodīgie skolēni un skolotāji nereti uzskata, ka viņiem, salīdzinot ar latviešiem, ir mazākas iespējas attīstīt veiksmīgu karjeru un līdzdarboties sabiedrībā nozīmīgu lēmumu pieņemšanā. Piemēram, 57.1% skolotāju „krievu skolās” uzskata, ka „latviešu”/”krievu” skolu sociālais statuss ir atšķirīgs.
- Pastāv diezgan ievērojama neuzticēšanās starp lielākajām etniskajām grupām - 50.3% krievvalodīgo skolēnu uzskata, ka latvieši domā, ka viņi ir bīstami. Viens no neuzticamības un pastāvošo stereotipu iemesliem var būt meklējams tajā, ka starp abu etnisko grupu skolēniem pastāv salīdzinoši neliela saskarsme ikdienā.
- Taņī pašā laikā etniskajai piederībai skolēnu uzskatos nav piešķirta liela nozīme – gan krievvalodīgo, gan latviešu skolēnu vairākums uzskata, ka cilvēku šķirošana pēc etniskās piederības nav labākais vieds, kā skatīt sabiedrību.
- Latviešu skolēniem ir tendence piekrist patērālistiskai valsts lomai.
- Vērtējot dalītu izglītību Latvijā, lielākā daļa gan latviešu, gan krievvalodīgo skolu skolēnu atbalsta šo divu grupu dalīto izglītošanu. Tai pat laikā, neskatoties uz to, ka krievvalodīgie skolēni kopumā vairāk atbalsta esošo dalīto skolu sistēmu, starp viņiem ir lielāks to skolēnu procents, kas pieļauj iespēju mācīties vienā klasē ar latviešu skolēniem. Skolotāji „krievu” skolās savukārt piekrīt uzskatam, ka skolas uzdevums ir nosargāt kultūras mantojumu, kā rezultātā mazāk atbalsta skolēnu mācīšanos vienoti.

Pētījuma rezultāti parāda, ka esošā politiskā situācija, kuru raksturo asimetriska varas sadale starp lielākajām etnolingvistiskajām grupām valstī, rada mazākumtautību skolotājos un skolēnos izteiktu vajadzību pēc etniskās identitātes uzsvēršanas izglītībā, to vērtējot augstāk par

pilsonisko līdzdalību. Skolēniem „latviešu” skolās ir tendence nevēlēties redzēt simetriskāku politiskās varas dalījumu.

Tai pat laikā esošā situācija ir ar tendenci uzlaboties – skolēni ir gatavi mācīties kopā, un neuzskata, ka sabiedrība būtu jādala, balstoties uz etniskajām atšķirībām. Mazākumtautību skolēni arī uzskata, ka valsts valodas zināšanas ir nozīmīgs faktors, lai sasniegtu labu izglītības līmeni un profesionālo izaugsmi. Tajā pašā laikā, skolotāji liek lielāku uzsvāru uz nepieciešamību skolēniem izglītoties atsevišķi, lai nodrošinātu viņu kultūras identitāti.

Tas, ka gan skolēni, gan skolotāji „krievu” skolās uzskata, ka mācību saturs satur etniskos stereotipus un nav taisnīgs attiecībā pret krievvalodīgajiem, veicina skolēnu un skolotāju atsvešināšanos no valsts. Lai arī izglītības saturā ir pārstāvēta viena versija par strīdīgajiem notikumiem Latvijas vēsturē, skolotāji „krievu” skolās, kuri uzskata, ka šāda interpretācija ir nekorekta, ir tendēti izmantot papildus materiālus vai piedāvāt savas interpretācijas. Tas atspoguļojas skolēnu uzskatos par strīdīgajiem vēstures jautājumiem – latviešu un krievvalodīgajiem skolēniem ir atšķirīgi uzskati, lai gan mācību grāmatas māca vienu un to pašu. Ir nepieciešams veicināt nevis esošā satura pasniegšanu, bet gan atklātu diskusiju par strīdīgajiem jautājumiem vēsturē, lai kopīgi nonāktu pie tādas interpretācijas, kas liktos taisnīga abām etniskajām grupām.

Situācijā, kad skolēni un skolotāji „krievu” skolās jūtas atsvešināti no valsts, maz varēs mainīt administratīvas korekcijas. Ir nepieciešams veicināt saskarsmi starp skolām, kurās mācās abu lielāku etnisko grupu skolēni, veicināt izpratni par pilsoniskās līdzdalības būtību un iedrošināt skolēnus līdzdalībai – piemēram, veidojot kopīgas nometnes demokrātiskās skolas pārvaldības iemaņu apguvei “latviešu” un “krievu” skolu skolotājiem.

Tikpat svarīgi ir revidēt un attīstīt mācību saturu, iesaistot pēc iespējas plašāk visu etnisko grupu skolotājus, lai mazinātu atsvešinātības sajūtu un pretestību pret mācību satura ‘oficiālo’ raksturu “krievu” skolās. Izmantojot atvērtas un uz līdzdalību orientētas mācību satura attīstīšanas metodes, var panākt lielāku pretimnākšanu un saprašanos starp lielākām etniskām grupām pat tik strīdīgos priekšmetos kā vēsture.

V Rekomendācijas

Demokrātiska vide skolā, kas veicina skolēnu un skolotāju līdzdalību, ir priekšnoteikums tam, lai pilsoniskajai izglītībai būtu ne tikai teorētiska, bet arī praktiska jēga. Tad, ja skolā pastāv reāli līdzdalības mehānismi, skolēni ir iedrošināti pilsoniskajai līdzdalībai arī ārpus tās sienām.

Pašreizējā mazā saskarsme starp etniskajām grupām, kas veicina neuzticēšanos un stereotipu veidošanos, risinās dabīgā ceļā – arvien biežāk vecāki izvēlas sūtīt savus krievvalodīgos bērnus latviešu skolās. Tai pat laikā, ir nepieciešams veicināt to, ka pat tad, ja dalīta skolu sistēma saglabājas, pastāv saskarsmes iespējas, kas palīdz skolēniem un skolotājiem labāk izprast otras etniskās grupas intereses, nākotnes mērķus, kultūru un uzskatus.

Tādējādi, ir nepieciešams veicināt kopīgas pilsoniskās izglītības apgūšanas aktivitātes skolēniem un skolotājiem gan no „latviešu”, gan „krievu” skolām. Ir nepieciešams **veicināt projektus, kuros skolēni no abām skolām līdzdarbojas neformāli** – skolēnu apmaiņu, vasaras nometnes, kopīgas skolotāju aktivitātes, īpašu uzsvāru liekot uz tādām populārās kultūras līdzdalības formām, kuras šodien jauniešiem ir aktuālas.

Pētījums ir parādījis, ka pastāvošās atšķirības pilsoniskajās attieksmēs starp skolotājiem un skolēniem skolās ar latviešu un krievu mācību valodu ir saistītas ar neuzticības un netaisnīguma izjūtām. Mazākumtautību skolotāji un skolēni mācību saturā izjūt etniskos stereotipus un nevienlīdzību attiecībā uz savu etnisko grupu. **Tā vietā, lai caur oficiālo mācību saturu uzspiestu latviešu kā vairākuma skatījumu uz vēsturisko taisnīgumu, būtu nepieciešams to pārvērst par procesu, kurā tiek ņemti vērā visu etnisko grupu uzskati**, tādējādi īstenojot demokrātijas pamatprincipus. Ir nepieciešams pārskatīt oficiālo mācību saturu, lai veicinātu savstarpēju uzticību starp etniskajām grupām. Lai to realizētu, **nepieciešams organizēt konferences, seminārus, skolotāju apmaiņu, veidojot tematiskas publikācijas un iesaistot ne tikai vēstures, bet arī literatūras skolotājus, lingvistus, pētniekus un citas ieinteresētas personas.**

Tā kā arvien biežāk skolēni ar dzimto krievu valodu uzsāk mācības skolās ar latviešu mācību valodu, **politikas plānošanas dokumentos nepieciešams izstrādāt atbalsta mehānismus, lai izvairītos no diskriminācijas vai nevienlīdzīgas attieksmes gadījumiem.**

Politikas plānošanas dokumentos pārāk mazs uzsvārs tiek likts uz pilsoniskās līdzdalības praksēm un jēdzieniem, uzsvāru liekot uz patriotisko audzināšanu, kas var tikt individuālu skolotāju līmenī interpretēts kā attaisnojums tam, lai uzspiestu nacionālismu un citu etnisko grupu izslēgšanu no pilsoņu kopuma.

Skolēniem gan „latviešu”, gan „krievu” skolās raksturīga zema uzticēšanās pilsoniskās līdzdalības jēgai, kā arī zems izpratnes līmenis par līdzdalības rīkiem. Lai to risinātu, **ir nepieciešams pārdomāt atsevišķa mācību priekšmeta ieviešanas nepieciešamību pamatskolā, bet jo īpaši vidusskolā, kur tikai neliela daļa skolēnu apgūst zināšanas, kas nepieciešamas aktīvai un jēgpilnai pilsoniskajai līdzdalībai.**

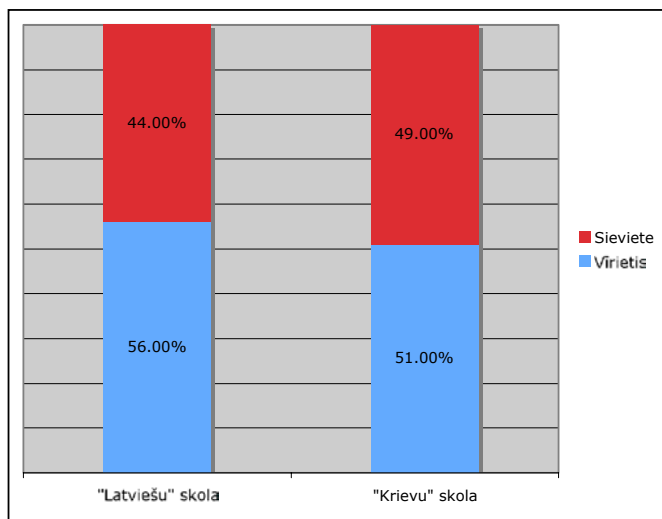
Izmantotās literatūras un avotu saraksts

Avoti:

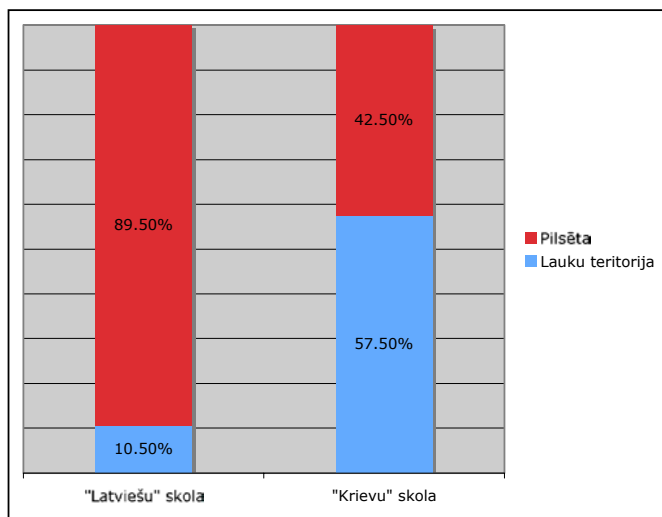
1. Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007-2013
http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Normativie_akti/izm_260906_izgl_att_pamatnost_2007-2013.doc // Pēdējo reizi skatīta 10.02.2008
2. Izglītības likums, (LR Saeima 29.10.1998) <http://izm.izm.gov.lv/normativie-akti/likumi/912.html>, Pēdējo reizi skatīts 22.01.2008
3. MK deklarācija, <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/deklaracija/> // Pēdējo reizi skatīta 10.02.2008
4. MK noteikumi Nr.544 'Par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem' Skat. (10.08.2008)
<http://isec.gov.lv/normdok/mk070544.htm>
5. MK noteikumi Nr.1027 'Par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem' Skat. (10.08.2008) <http://isec.gov.lv/normdok/mk061027.htm>
6. Statistika par eksāmeniem, <http://isec.gov.lv/eksameni/info.shtml> // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009
7. Valsts valodas politikas programma 2006-2010, <http://izm.izm.gov.lv/normativie-akti/politikas-planosana.html> // Pēdējo reizi skatīts 25.01.2008

Literatūra un periodika:

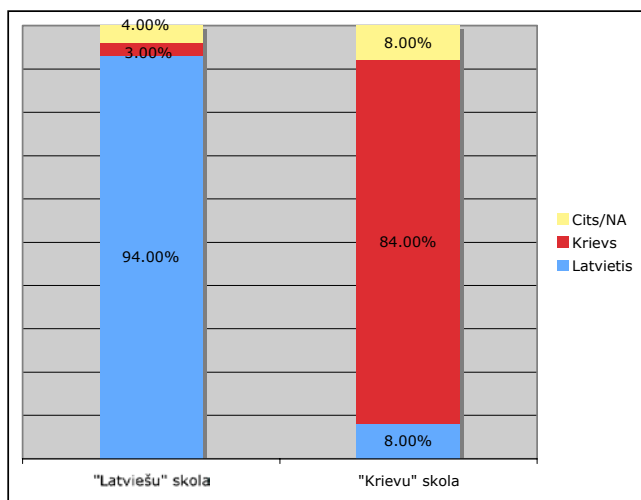
8. Austers I., Golubeva M., Kovaļenko M., Strode I. Daudzveidība ienāk latviešu skolās. Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs. Rīga, - 2006
9. Bilsena L. Par vardarbību skolās. Diena, 5.06.2008
10. Dribins L., Latvijas vēstures faktors sabiedrības integrācijas procesā. - Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas (etnicitātes, valsts un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbības analīze). Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, LU aģentūra, 2006, 41 lpp.
11. Geske A., Grīnfelds A., Kangro A. (2004) Latvijas skolēnu pilsoniskā izglītība sabiedrības integrācijas kontekstā 1999.-2004.gadā. Rīga: LU.
12. Golubeva M., Dažādības integrācija valsts vispārējās izglītības sistēmā // <http://www.politika.lv/index.php?id=6132>
13. Inglehart, Ronald, and Ch. Welzel. "Modernisation, Cultural Change, and Democracy". Cambridge: Cambridge University Press.2006, 135-145.
14. Makarovs V., Boldāne I., 20. gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos, 2009 // <http://www.politika.lv/index.php?id=17096> // Pēdējo reizi skatīts 19.02.2009
15. Pilsoniskās vērtības latviešu un mazākumtautību izglītības programmās: salīdzinājums (2005). Rīgas Stradiņa Universitāte, Socioloģijas un Komunikāciju studiju katedras. Rīga: RSU

Pielikums 1 Aptaujāto skolēnu sadalījums pa dzimumiem

Pielikums 2 Aptaujāto skolēnu sadalījums starp pilsētu un lauku teritoriju

Pielikums 3 Aptaujāto skolēnu etniskā identifikācija